

Idealisme naturalista dels adolescents alemanys (1897-1945). Dels *Wandervögel* (ocells errants) a la *Hitlerjugend* (joventut hitleriana)

Àngel C. Moreu

Universitat de Barcelona

*Oh aves de paso en el aire, en el brillo del éter,
en el perfume del sol, en las olas del cielo azul;
os saludo como compañeros porque yo también soy pájaro errante,
me transporta un hálito de vida.
Mi canto es mi bien, lo más valioso,
el dinero no pesa en mis bolsillos
porque, como yo, corre por el mundo;
es mejor volar por el cielo que quedarse quieto.*

*Deseo que el joven y el humilde se unan para seguir viajando;
donde me reciban con una sonrisa y un buen vaso lleno
no habrá nadie que me impida beber con alegría
¡ese regalo de dios!
¡Se ha de aprovechar el momento cuando se presenta!
Ese es mi lema, ese es mi destino,
odio lo que se eterniza como la piedra,
mi única fe está en la naturaleza.*

“El vuelo de los pájaros migratorios”
(Himno del Wandervögel)

El 1896, a l'institut d'ensenyament secundari d'Esteglitz, un barri suburbà de Berlín, un alumne anomenat Karl Fischer va formar un grup amb companys d'estudis d'esperit rebel. Els diumenges, Fischer sortia amb els seus amics fins als prats que s'estenen al sud de Postdam. De vegades anaven mes lluny, fins a Branden-

burg i fins i tot van arribar als llunyans boscos de Bohèmia. L'any 1901, el grup es va presentar públicament amb el nom de *Wandervögel* (ocells errants). Gran co-neixedor de llegendes i costums de l'antiga civilització germana, Fischer animava els companys a rebel·lar-se contra la dura disciplina de l'escola prussiana, contra la família burgesa i patriarcal, contra la societat urbana del treball i el progrés. Les nits de bivac a la ribera del Nuthe, les discussions sota el cel estrellat, la dansa i el cant, anaven consolidant una manera de viure que en pocs anys aplegaria milers d'adolescents i joves per tot Alemanya.

Valor referencial del moviment dels *Wandervögel*

En el context de la decadència moral que arrossega l'Alemanya de Weimar, que alguns consideraven efecte dels processos d'industrialització, mecanització i urbanització que dissolien les arrels rurals de la més pura cultura alemanya, crida l'atenció el valor referencial que adquireixen els *Wandervögel* per entendre la situació de l'Alemanya de començaments del segle XX. I és que hi ha una gran coincidència entre els valors que defensaven aquests adolescents i els que es deixaven entreveure, encara que de manera menys radical, a l'obra d'importants autors i editors de l'anomenada revolució conservadora o d'altres grups com els espartaquistes, que miraven amb simpatia els moviments revolucionaris dels bolxevics. Aquesta coincidència s'observa també als idearis d'institucions educatives renovadores, com la Casa d'Educació al Camp, fundada per Herman Lietz a Ilseburg l'any 1898, o la més posterior Comunitat Escolar Lliure de Wickersdorf de Gustav Wyneken, a Turíngia.

Així, es pot afirmar que, abans de la Primera Guerra Mundial, hi ha un cert aire de família entre els sectors revisionistes de la socialdemocràcia alemanya, (on s'agrupen els protagonistes de la revolució conservadora), els espartaquistes, els pedagogs renovadors, i l'associacionisme juvenil, a l'entorn de la idea de *Volk* (poble), tot intentant dirigir el sentiment antiburgès cap a la recuperació de la cultura i els valors tradicionals del poble alemany.

La mística del *Volk* reivindicarà els lligams relacionats amb la sang, la raça i el retorn a la naturalesa. Però després de la Primera Guerra Mundial, aquest nou idealisme naturalista que clama per la recuperació de l'esperit del poble, el *wolkisch*, amb tota la seva càrrega romàntica, patirà —pel que fa als moviments de joventut— un procés de politització des de diferents formacions polítiques i acabarà pervertit per la ideologia nazi com a efecte de l'absorció per les Joventuts Hitlerianes (HJ) de gairebé totes les associacions d'adolescents i joves d'Alemanya.

Sense entrar en les disquisicions de la sociologia actual sobre l'adolescència i la joventut (generacions, cultura jove, classe d'edat, etc.), que, en el millor dels casos, són posteriors a la fundació del *Wandervögel*, pot resultar interessant fer una breu referència a grups d'adolescents i joves rebels de tota mena i de totes les èpoques, des dels cínics fins al moviment *punk*, tot passant pels goliards i altres grups d'estudiants medievals, els primitius franciscans, els joves preraphaelites o els *hippies*.

Sobre els ideòlegs

Aquesta coincidència en la reivindicació de l'autèntic esperit del poble alemany que s'observa en els *Wandervögel* i en altres sectors de la societat, la cultura, l'educació i la política alemanyes, descobreix tot un seguit d'autors com a ideòlegs o protagonistes d'aquest neoidealisme que buscarà durant l'entresegle XIX-XX l'adequació de l'idealisme amb el nou naturalisme biològic, en un intent de fer-se un lloc dins de l'aclaparador predomini del positivisme. És així que veiem com Wyneken reivindica l'idealisme hegelianista tot parlant de "l'esperit objectiu" que mou la humanitat. Per la seva banda, des dels revolucionaris conservadors, s'apela a Paul de Lagarde, tot destacant autors com Spengler, Ernst Jünger o Ludwig Klages; i es tradueixen tot un ventall de textos que va des del transcendentalista americà Emerson als Upanishads indis, així com també Tolstoi, Bergson o Kierkegaard. Menció especial, per la repercussió que va tenir entre nosaltres, mereix l'obra d'E. Haeckel, que incorporà al monisme el component evolucionista, tot oferint una visió científica per als continguts de la filosofia idealista, una de les fonts, a Espanya, del krausopositivisme de començaments del segle XX.

Molts d'aquests autors van ser d'obligada lectura entre els adolescents i els joves del moviment *Wandervögel*. És el cas de l'obra de Paul de Lagarde titulada *Essays alemanys o L'home i la terra* de Ludwig Klages. També es manejaven l'*Hyperion* de Hölderlin o el *Zarathustra* de Nietzsche. Hans Blüher va seguir molt de prop i va ser un dels ideòlegs més rellevants de l'inicial moviment *Wandervögel* amb obres com *Per un renaixement de l'Acadèmia platònica*; també en va ser l'historiador oficial amb la publicació de la primera crònica extensa dels seus orígens, expansió i declivi, titulada *Wandervögel, història d'un moviment de joventut*. Però l'autor que més va incidir en el fundador del grup de l'Institut d'Esteglit, Karl Fischer, va ser Julius Langbhen, autor d'un llibre d'estètica titulat *Rembrandt als Ezriher (Rembrandt com a educador)*. Langbhen pensava que l'art és revolucionari i un important factor per redimir la humanitat de la decadència de la cultura burgesa i individualista. L'art és, segons Langbhen, una força irracional, antiintel·lectualista,

que calia oposar a la raó imperant. Aquesta força, amb arrels dins l'esperit del poble, constitueix l'impuls vital de la nació, que no ha de sotmetre's al materialisme vulgar de la política i l'economia burgeses.

Podem citar també algun representant d'aquests intel·lectuals que no miraven al nord sinó a l'est, com Ernst Niekisch, que va desenvolupar una perspectiva euroasiàtica basada en una triple aliança Alemanya-Rússia-Xina, tot considerant figura ideal el camperol, autèntic contrapunt del model burgès. Una altra figura, ja en el capítol dels ideòlegs nazis, va ser Ernst Kriek, el qual, procedent dels àmbits de la pedagogia social natorpiana, si bé es va mostrar detractor en un primer moment de l'evolucionisme i l'eugenèsia, i favorable a l'educació basada en els costums, ben aviat havia de renunciar a aquestes seves conviccions i esdevenir partidari del racisme i l'estat totalitari. Aquest gir, observable en tants d'altres intel·lectuals alemanys quan en 1934 es van radicalitzar les posicions nacionalsocialistes, no va ser el cas d'Alfred Baeumler, identificat ja de bon principi amb les tesis totalitàries. Aquest professor de la universitat de Berlín va rebre l'encàrrec de cercar la concordança entre els continguts de l'educació intel·lectual i la ideologia del partit. El treball de Baeumler va ser de gran efectivitat en la manipulació d'autors com Nietzsche, a qui va convertir en un ideòleg del nacionalsocialisme entre els joves universitaris.

Veritablement, si la pedagogia contemporània havia vingut al món a Alemanya, es pot ben dir que va ser també en aquest país on va rebre del nacionalsocialisme un cop gairebé definitiu que en va determinar la disgregació.

L'evolució del moviment juvenil alemany fins a 1926. Cronologia mínima

1901. Karl Fischer funda amb alumnes de l'institut d'Steglitz el moviment juvenil dels *Wandervögel*.
1904. Primera escissió del moviment, liderada pel mateix Fischer. Radicalització del romanticisme eròtic. El grup escindit passa a denominar-se *Alt Wandervögel* (AWV). Sempre serà una organització minoritària. D'altra banda, el líder sionista Menajen Usishkin escriu *El nostre programa*, una síntesi que recull diferents enfocaments dels grups sionistes respecte de l'educació i l'organització del poble en la diàspora.
1906. Gustav Wyneken, deixeble de Hegel, funda la Comunitat Escolar Lliure de Wickersdorf, que promou la *Jugendkultur* (cultura de joventut) entre els adolescents, i defineix una nova relació entre el mestre i el deixeble basada en la companyonia dels cercles de camaraderia (*Kamaradschaften*).

1907. Un grup de Jena AWV exigeix l'admissió de noies, i funden el *Wandervögel Deutscher Bund (WDB)*. La paraula *Bund* (niu) farà fortuna en el llenguatge orgànic dels moviments juvenils, abans i després del seu període de politització posterior a la Primera Guerra Mundial.
1908. Robert Baden-Powell funda el moviment dels *Boy-Scouts*, amb diferències sensibles respecte als *Wandervögel*. El moviment juvenil associatiu és ja una realitat a Europa i Amèrica.
1910. W. Jansen, col·laborador de Fischer, promou una nova escissió dins l'AWV, a la recerca radical de la primitiva essència dels *Wandervögel* d'Steglitz. Per la seva banda, Paul Geheb, col·laborador de Wyneken, funda l'Escola d'Odenwald.
1912. Es produeixen els primers intents d'agrupació. Els AWV i els WDB es fusionen amb el nom *Jugendvandern Wandervögel (WVeV)*. Aquest mateix any apareix publicada l'obra de Hans Blüher *Wandervögel, Història d'un moviment de joventut*. Es tracta d'una trilogia amb els títols següents: I *Paisatges en el naixement del Wandervögel*, II *Zenit i declivi*, III *El Wandervögel sota la llei d'Eros*.
1913. Segon intent d'agrupació del moviment. A la muntanya de l'Alt Meisner, al costat de Kasel, es reuneixen milers de joves pertanyents a les diferents faccions del fragmentat entramat dels *Wandervögel*. Hi són presents alguns dels ideòlegs del moviment com Hans Blüher o Ludwig Klages, que és escoltat per integrants dels *WVeV*, els AWV, els JWV, i altres agrupacions com els *Neronmenbund* (Cavallers Vermells) precedents dels *Nerother Wandervögel*, grup fundat després de la Primera Guerra Mundial. D'aquesta reunió de l'Alt Meisner sorgeix la Joventut Lliure Alemanya (*Freideutsche Jugend*).
1914. La guerra constitueix un nou element de disgregació i confusió entre les diferents tendències i grups de la Joventut Lliure Alemanya. Bel·licisme i pacifisme apareixen com una nova disjuntiva que produirà noves dissensions i desercions. Walter Benjamin, deixeble i col·laborador de Wyneken, abandona el mestre pel seu posicionament davant la guerra.
- 1918/19. Durant aquests anys es poden veure els primers intents de politització del moviment juvenil amb greus dissensions dins la Joventut Lliure Alemanya. Les joventuts comunistes van ser les primeres organitzacions absorbides per un partit polític.

1919. Robert Oelberman funda la lliga dels *Nerother Wandervögel*. El seu ideal consistia en la regeneració de la joventut embrutida per la guerra. Els *Nerother* seran a la vegada una escola de caps que aprenen l'obediència cega i que viuen en comunitats rurals, i una organització de joves neutrals a les ideologies polítiques i religioses. En aquest mateix any, Rudolf Steiner funda a Stuttgart l'Escola Lliure Waldorf.
1926. Fundació de les Joventuts Hitlerianes (HJ).

Unificació dels moviments juvenils sota el nacionalsocialisme

La integració de gairebé totes les associacions juvenils d'Alemanya en les HJ, juntament amb altres factors ja esbossats al començament d'aquest article, podria fer pensar que, durant les dues primeres dècades del segle XX, a Weimar madura ideològicament el nazisme. Aquest discurs és radicalment fals, i ja d'altres investigadors han deixat clar que no es pot establir aquesta tesi llevat que es tracti de cuinar plats per a *gourmets* poc exigents i amants del *fast food*. D'altra banda, especular sobre què hauria estat d'Alemanya si no hagués aparegut Hitler pertany al món de la literatura. No sabem si els protagonistes de la revolució conservadora juntament amb els moviments dels joves i altres sectors partidaris de la tradició, haurien pogut regular els efectes de la tecnificació i la industrialització des de l'exaltació del *Volk*, o si els seus posicionaments filosòfics, polítics, culturals i religiosos haurien pogut aixecar l'apaivagada política de Weimar, definitivament desdibuixada entre les boires del trenc de l'Imperi.

El que sí podem fer, però, és aportar algunes dades sobre la implicació del moviment juvenil en la construcció i consolidació del nacionalsocialisme, i sobre la rellevància que hom va donar a la formació dels infants en els preceptes del nazisme. L'organització de seccions joves als partits polítics, que havien començat els comunistes, havia polititzat una bona part de la iniciativa associacionista de la joventut. El partit de Hitler també va incorporar aquesta secció en 1926, per iniciativa —ja ho hem dit— de Gruber. Les HJ aviat serien reforçades amb la formació de la Unió d'Estudiants Universitaris Nacionalsocialistes, i la Lliga d'Estudiants de Batxillerat Nacionalsocialistes. L'any següent, ja desfilaven davant Hitler més de 2.000 joves amb motiu del congrés del partit de 1927.

Cal destacar un altre fet protagonitzat per Baldur von Schirach, personatge fonamental en aquest procés. L'any 1931 Schirach substitueix Gruber en la direcció de les HJ, i poc després integra en l'organització les dues seccions d'estudiants. Resulta revelador el fet que Schirach havia estat alumne de Lietz i havia format part

com a membre destacat del primitiu *Wandervögel*. És clar que aquest cap nazi havia viscut l'experiència de la muntanya de l'Alt Meissner i coneixia la forma de governar i utilitzar la força rebel dels adolescents. Així, en 1932, Schirach organitzà a Postdam la primera assemblea de les HJ, on desenes de joves uniformats protagonitzaren una autèntica prova de força davant el cada vegada més dèbil govern de Weimar.

Amb l'arribada de Hitler al poder l'any 1933, hi ha pressions per integrar en les HJ totes les organitzacions juvenils. De fet, després de l'estiu, totes les lligues de joventut van ser dissoltes amb la consegüent incorporació massiva a les diferents seccions de les HJ. Els més grans passaven directament a les S.S. (Himmler havia estat també membre del vell *Wandervögel*). Aquest procés culmina amb la promulgació de la Llei de la Joventut Hitleriana de 1936, que disposa que tota la joventut alemanya, dintre dels límits del Reich, pertany a la HJ. Amb aquesta llei, Schirach considerarà superades les divergències relatives a la unitat de la joventut. Però la repressió i la persecució de remisos i dissidents es mantindrà en actiu fins a 1945, ja que grups com els *Nerothier Wandervögel* mai no van acceptar la integració dins les HJ. A més a més, nous grups d'adolescents i joves van integrar-se a l'oposició hitleriana tant des de dintre com a l'exili.

Bibliografia

- BAEMLER, Alfred. "Postfacio". Dins: Friedrich NIETZSCHE. *Also sprach Zarathustra*. Leipzig: Alfred Corner Verlag, 1930.
- BLÜHER, Hans. *Pour une renaissance de l'Academie Platonicienne*. París: L'Aveillée, 1998.
- BLÜHER, Hans. *Wandervögel, histoire d'un mouvement de jeunesse*. París: Les Dioscures, 1994.
- COSPITO, Nicola. *Los Wandervögel: la juventud alemana desde Guillermo II al II Reich*. Molins de Rey: Nueva República, 2002.
- FISCHER, Karl. *Der Naturwissenschaftliche unterricht*. Munich, 1904.
- GANDOULY, Jacques. *Pédagogie et enseignement en Allemagne de 1800 à 1945*. Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg, 1997.
- GRUNDER, F.; LIETZ, H. [et al.]. *Comunidades escolares alemanas*. Madrid: La Lectura, s.f.
- HAECHEL, Ernst. *Historia de la creación natural o doctrina científica de la evolución*. 2 vols. Madrid: J.C. Conde, 1878-1879.
- JÜNGER, Ernst. *Tempestades de Acero*. Barcelona: Joaquín Gil Editor, 1930.
- LAGARDE, Paul. *Schriften für Deutschland*. Leipzig: Alfred Corner, 1933.

- LANGBEHN, Julius. "Rembrandt als Erzieher". Dins: H. LORENZEN. *Die Kunsterzieherbewegung*. Bad Heilbrunn, 1966.
- MOSSE, G. *The Crisis of german Ideology*. Nova York: Schocken Books, 1981.
- NEUBAUER, J. "Sigmund Freud und Hans Blüher in bisher unveröffentlichten Briefen". *Psyche*, núm. 50 (1996), p. 123-148.
- NIEKISCH, Ernst. "La Técnica, devoradora de hombres". *Hespérides* (primavera 1995), p. 83-93.
- SCHIRACH, Baldur von. *Adolf Hitler. Su vida y su obra*. V. Beier - Lindhardt, Erich, s.f.
- SPENGLER, Oswald. *La decadencia de Occidente*. 2a ed. Madrid: Espasa Calpe, 1966.
- WYNEKEN, Gustav. *Escuela y cultura juvenil*. Madrid: La Lectura, 1927.
- WYNEKEN, Gustav. *Las comunidades escolares libres*. Madrid: Revista de Pedagogía, 1926.